

Душанка Звекић-Душановић

О НЕКИМ СИНТАКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИМ ТИПОВИМА УЗРОЧНИХ КОНСТРУКЦИЈА У СРПСКОМ И МАЂАРСКОМ ЈЕЗИКУ*

И српски и мађарски језик поседују различита језичка средства за исказивање узрока. У овом раду издвајају се српске генитивне конструкције с предлозима *od*, *из* и *због* са значењем узрока и посматрају се њихови мађарски еквиваленти. Анализирају се и формална и семантичка обележја забележених конструкција.

Кључне речи: српски језик, мађарски језик, превод, узрочне конструкције, предлози, падежи, постпозиције.

Both Serbian and Hungarian languages possess various linguistic means for expressing causality. In this paper, focus is on Serbian genitive constructions with the prepositions *od* 'from', *iz* 'out of' and *zbog* 'because of' carrying the meaning of causality, and their equivalents in Hungarian are considered. Both the formal and semantic features of these constructions are analyzed.

Key words: Serbian language, Hungarian language, translation, causal constructions, prepositions, cases, postpositions.

1. Увод. Узрочно семантичко поље се и у српском и у мађарском језику одликује разноврсношћу језичких средстава за његово исказивање. У оба језика елемент са значењем узрока може бити формално експлициран како у оквиру просте реченице, тако и на нивоу сложене реченице. Као типична средства за исказивање узрока на нивоу просте реченице у српском се јављају предлошко-падежне конструкције којима, у мађарском, по правилу одговарају именске речи с падежним наставцима или постпозицијама.

Овај рад има за циљ да осветли синтаксичко-семантичке карактеристике једног ограниченог сегмента овог семантичког поља у српском и мађарском језику. Полази се од српских генитивних конструкција с предлозима *od*, *из* и *због*, спецификују се типови узрочних значења који се њима исказују, посматрају се њихови мађарски еквиваленти, те се утврђују формалне и семантичке одлике ових еквивалената.

Анализа се спроводи на примерима забележеним у роману *Прелјубници* Виде Огњеновић, који је на мађарски језик превела Кристина Оровец под насловом *Hűtlenek*. На одабир овог романа утицала је његова тематика, будући да га одликује осликавање различитих психичких стања и поступака изазваних разноврсним узроцима.

2. ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

2.1. Семантичке карактеристике узрочних конструкција с предлозима *od*, *из* и *због* у савременом српском књижевном језику најпре је подробно

* Рад је настао у оквиру пројекта *Стандардни српски језик – Синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања* (178004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

описала М. Ивић (1954). Она примећује да постоје две основне узрочне ситуације, једна условљава употребу предлога *ог* или *из*, а друга предлога *збој*. Конструкције са *ог* и *из* употребљавају се ако се ради о појму који се јавља као активни проузроковач, који својом природом изазива вршење радње или даје подстрека за њено вршење. Конструкција са *збој* употребљава се када се дати појам схвата као нешто што индиректно има везе са изазивањем радње. Наиме, „док се конструкцијом са *ог* обележава изазивач датог стања а конструкцијом са *из* унутрашња побуда која подстиче на акцију, дотле конструкција са *збој* служи управо зато да се њом открије појава која даје разлога, повода за вршење акције, за појаву извесног стања” (Ивић 1954: 187). Конструкција са *ог* употребиће се кад је у питању спонтана акција, акција која значи физиолошки процес, стање које се развија само од себе, радња која се врши без предумишљаја, без зависности од вољног импулса. Узрочном конструкцијом је тада обележен појам који својом природом, својом појавом изазива спонтану акцију (Ивић 1954: 188). Конструкција са *из* употребиће се када је у питању свесна, смишљена акција, а узрочном конструкцијом исказан је појам који подстиче на вршење радње (Ивић 1954: 189).

2.2. Ослањајући се на ову семантичку типологију узрока М. Радовановић (RADOVANOVIC 1977) анализира конструкције с девербативним именицама. Притом, он нуди другачија термилошка решења: ‘ефектор’ (= радња, акција, процес или стање који подстичу или изазивају корелативну, аутоматску односно „несвесну”, „невољну радњу”, акцију, процес или стање, тј. ефекат који из њих проистиче) и ‘стимулатор’ (= унутрашња побуда која спонтано подстиче акцију „свесног”, „вољног” типа, односно њена психичка или физиолошка мотивација). Девербативне именице посматра као кондензаторе, у овом случају, каузалног значења, те у дубинској структури реконструише субординирану каузалну клаузу типа *Зашто цијо* (RADOVANOVIC 1977: 127).

2.3. Најдетаљнији опис узрочног семантичког поља у српском језику дао је М. Ковачевић (KOVACEVIC 1988). Он структуру овог поља оцртава „кроз структуру узрочних субпоља издвојених на основу типа узрочног значења што све јединице држи на окупу. Унутар се субпоља као минимална структура анализира синонимска група као микропоље” (KOVACEVIC 1988: 93). Као основне типове издваја следећа субпоља: ефектор, мотив, критериј, разлог и повод. Основна језичка конструкција за обележавање узрока типа ‘ефектор’ јесте генитивна синтагма с предлогом *ог* (KOVACEVIC 1988: 93), за обележавање узрока типа ‘мотив’ јесте генитив с предлогом *из* (KOVACEVIC 1988: 106), а за обележавање узрока типа ‘разлог’ најчешћи је генитив с предлогом *збој* (KOVACEVIC 1988: 142).

2.4. Новије граматике српског језика узимају у обзир ова семантичка разграничења конструкција које су предмет овог рада. Тако И. Антонић (2005: 166–167) разликује ‘директни’ (‘активни’) узрок и ‘индиректни’ (‘пасивни’) узрок. Директни узрок може бити типа ‘ефектор’ (‘изазивач’) и типа ‘стимулатор’ (‘подстрекач’), а индиректни је типа ‘разлог’ или ‘повод’. У истој граматичици П. Пипер (2005: 793–800) као основна узрочна значења издваја ‘унутрашњи’ и ‘спољашњи’ узрок. У оквиру ‘унутрашњег’ узрока ‘спон-

тани' ('афективни') узрок најчешће се изражава конструкцијом *od* + генитив, а 'свесни' узрок са значењем 'побуде' (као 'вољног' узрока или 'мотива') конструкцијом *из* + генитив. Међу типичним моделима за изражавање 'спољашњег' узрока налази се конструкција *збој* + генитив. П. Пипер и И. Клајн (2013: 346–347) узрочни генитив с предлогом *od* везују за директни узрок, који може бити унутрашњи (невољно психичко или физиолошко стање, нпр. *Плаче од радосићи*) или спољашњи (стања и збивања изван човека, нпр. *Сав је црн од дима*), узрочни генитив с предлогом *из* везују за директан узрок који представља унутрашњу побуду и вољну акцију (нпр. *Свети се из мржње*), а узрочни генитив с предлогом *збој* јесте средство индиректног исказивања неког стања или ситуације (нпр. *Збој кише смо остали код куће*). Аутори указују на то да неке појаве (завист, мржња, страх и сл.) могу бити и узрок невољног стања, али и вољне акције, те се оне употребљавају и с предлогом *od* и с предлогом *из* (нпр. *Премрла је од сираха*, *Све је још једном проверила из сираха да не йојреши*).

2.5. П. Пипер примећује везу између узрочног и просторног односа. Тако је узрочни део каузативног односа аблативне природе „јер значи неку полазну тачку, исходште акције, стања и сл., што се често означава предлозима са аблативним значењем *od*, *из*, *с(а)* и др. (нпр. *od мраза*, *из радозналости*, *с незнања* и сл., аналогно изразима са значењем просторног удаљавања, нпр. *od столице*, *из собе*, *с крова* и сл.)” (ПИПЕР 2005: 788). У анализи преводних еквивалената показале се да је управо ово запажање од велике важности.

Наиме, најчешћи еквивалент српске генитивне конструкције с предлогом *od* у мађарском је именица с падежним наставком *-tól/-től*, наставком за аблатив. Аблативом се, као и српским генитивом с предлогом *od*, примарно означава просторни однос. Њиме се одређује „одакле, са ког места, из чије близине радња потиче, одакле креће” (ANDRIĆ 2002: 171). Осим просторног, овај падеж се употребљава и са другим значењима, међу којима је и узрок.

Најчешћи еквивалент српске генитивне конструкције с предлогом *из* у мађарском је именица с падежним наставком *-ból/-ből*, наставком за елатив. Елативом се, као и српским генитивом с предлогом *из*, примарно означава просторни однос. Наиме, елатив „изражава да се нешто из унутрашњости простора креће ка спољашњости, напушта га, излази” (ANDRIĆ 2002: 160). И овај се падеж употребљава и са секундарним значењима, међу којима је и узрок.

Аблатив и елатив се појављују као карактеристични наставци за онај тип узрока који покреће, изазива радњу (ANDRIĆ 2008: 120–121). Као посебан тип узрока Е. Андрић издваја онај који намеће, присиљава да се радња изврши. Овај тип се изражава постпозицијом *miatt*, којој у српском одговара предлог *збој* (ANDRIĆ 2008: 121).

2.6. Аблативним, елативним, а поред њих и инесивним конструкцијама¹ с узрочним значењем у мађарском језику баве се А. Вискет и М. Дола (VIZSKET

¹ Инесив је такође примарно месни падеж, карактерише га наставак *-ban/-ben*, служи изражавању „да се нешто налази у нечему, у унутрашњости нечега и то у стању мировања, односно да се креће, или да се нека радња одвија у границама неког затвореног простора” (ANDRIĆ 2002: 156). Еквивалент му је најчешће локатив с предлогом *у*. У оба језика ове конструкције могу имати и узрочно значење.

– DÓLA 2019). Ауторке полазе од тога да су то конструкције којима се исказује ментално стање као узрок и утврђују сличности и разлике међу њима. Анализу врше на примерима именица *öröm* ‘радост’ и *félelem* ‘страх’, насталих номинализацијом, а које припадају једном истом семантичком пољу: означавају осећања, психичка, односно ментална стања. Оне запажају да је узрочно значење заједнички елемент сва три наставка: *a félelemtől / az örömtől, félelemből / örömből, félelmében / örömében*. Међутим, они се у конкретним реченицама не могу слободно замењивати једни другима, поједине супституције дају граматички погрешне исказе или доводе до промене значења. Циљ њиховог рада јесте да семантичком анализом објасне компатибилне односе између именица којима се исказују ментална стања (а које се налазе у једном од наведених падежа) и глагола у функцији предиката.

Након увида у релевантан корпус закључиле су да се наведене именице у аблативу јављају уз глаголе и глаголске конструкције којима се исказују ненамерне радње, а у оквиру њих уз глаголе који изражавају нехотичне, вегетативне реакције. Ове конструкције описују на следећи начин: ‘х осећа нешто, и то нешто изазива да х нехотице чини нешто или да се с њим нешто дешава’ (VISZKET – DÓLA 2019: 197–198). Именице у елативу јављају се уз глаголе који означавају намерну, свесну, волитивну радњу, а субјекат има улогу агенса. Ментално стање се јавља као мотивација, тј. као покретач који дата особа разуме као узрок неке радње. Опис ових конструкција гласи: ‘х осећа нешто, и то нешто је довољна мотивација за х да намерно чини нешто’ (VISZKET – DÓLA 2019: 199). За конструкције с именицом у инесиву констатују да се јављају и са глаголима који исказују намерне и са глаголима који исказују ненамерне радње. Описују их на следећи начин: ‘х осећа нешто, и то нешто подстиче или узрокује да х чини нешто’ (VISZKET – DÓLA 2019: 199). Будући да су се ауторке у овом раду ограничиле на поменуте две именице, остаје да се истражи, како саме кажу, које су још именице продуктивне у означавању менталног стања као узрока.

3. АНАЛИЗА ГРАЂЕ

3.1. На основу запажања која се могу наћи у српској и мађарској лингвистичкој литератури сасвим је очекиван резултат да се, у корпусу формираном за овај рад, као еквивалент српског узрочног генитива с предлогом *od* најчешће јавља мађарски аблатив. Овај тип узрока веома је заступљен у грађи. Заступљене су именице: *cī́pax, радосї́, неї́пријаї́носї́, сї́иїг, смех, љубав, знаї́иїжеља, уживање, заговољсї́во, мука, бес, ї́иїа* и сл., а у мађарском *félelem* ‘страх’, *boldogság* ‘срећа’, *zavar* ‘сметеност’, *szégyen* ‘стид’, *szégyenérzet* ‘осећање стида’, *nevetés* ‘смех’, *szerelem* ‘љубав’, *kíváncsiság* ‘знатижеља’, *düh* ‘бес’, *szomorúság* ‘туга’ и сл. Од глагола су присутни: *ї́рї́нуї́и се, загї́хї́иї се, ї́оцрвенеї́и, зацениї́и се, грхї́иїи, ї́ої́иїи се, сї́їїи, умреї́и, цейї́еї́и* и др., а у мађарском: *összerezzen* ‘тргнути се’, *zihál* ‘дахтати’, *fulladoz* ‘гушити се’, *reszket* ‘дрхтати’, *elolvad* ‘топити се’, *ragyog* ‘сијати се’, *meghal* ‘умрети’ и др. Следећи примери илуструју овај модел:

(1) Понекад се мало тргнем *od* ирационалної *cī́paxa* (VO, 55)

(1a) Néha egy kicsit összerezzenek valami irracionális félelemtől (VO/KO, 62);

- (2) И ја сам се просто задихала *og ragocīūi* (VO, 45)
 (2a) *Ēn is szinte ziháltam a boldogságtól* (VO/KO, 51);
- (3) (...) а ја сам, поцрвенела *og neūrijaīnosīūi* и *sīūiga*, бленула у њу (VO, 45)
 (3a) (...) *Ēn meg a zavartól és a szégyenérzettől* lángoló arccal bámultam rá (VO/KO, 51);
- (4) (...) па бих се на ту примедбу увек толико заценила *og смеха* (VO, 37)
 (4a) (...) *ezért ekkor máris annyira fulladoztam a nevetéstől* (VO/KO, 42);
- (5) (...) а мама Милена се топила *og уживања* што најзад могу мало и да се нашале на мој рачун (VO, 148)
 (5a) (...) *Milena mama pedig majd elolvadt a boldogságtól, hogy végre van alkalom, hogy egy kicsit viccelődjenek a számlámra* (VO/KO, 170);
- (6) Хтела сам касније да умрем *og муке*, јер су ме сви дирали да сам намерно просула вино (VO, 33)
 (6a) *Később majd meghaltam a szégyentől, mert mindenki azzal piszkált, hogy szándékosan öntöttem ki a bort* (VO/KO, 37).

Узрочно значење у преводу два примера исказано је инесивом. Како је већ напоменуто, именица у инесиви с узрочним значењем јавља се и са глаголима који исказују намерне и са глаголима који исказују ненамерне радње. Овде треба напоменути да у следећим примерима ни у српском није искључена употреба локатива с предлогом *у*. Наиме, у њима су присутни глаголи свесне, вољне акције, а именицама су означене човекове физиолошке, психолошке и менталне побуде:²

- (7) (...) *og сīраха* и *збуњеносīūi* признала је све оно што смо је питали (VO, 131)
 (7a) (...) *félelmében és zavarodottságában* bevallot nekünk mindent, amit kérdeztünk tőle (VO/KO, 151);
- (8) Нисам више очекивала да ће се јавити, нити сам знала шта да радим, куд да се денем *og беса*, највише на себе (VO, 132)
 (8a) *Nem vártam már többé a hívását, és nem tudtam, mihez kezdjek, hova legyek dühömben, legfőképp saját magamra voltam mérges* (VO/KO, 151).

У неким случајевима одступање од типичног еквивалента условљено је рекцијским карактеристикама управног глагола. Тако се, на пример, уз глагол *belefárad* ‘уморити се’³ у мађарском остварује именица у илативу (карактерише га наставка *-ba/-be*):

- (9) (...) кад су они, уморни *og њеној њогозрења*, били решили да не инсистирају даље (VO, 128)
 (9a) (...) *amikor Boško és apám már végképp belefáradtak a gyanakvásába, és már eldöntötték, hogy nem erőszakoskodnak tovább* (VO/KO, 147);

² И. Антонић (2005: 293) констатује да се у тим случајевима имплицира директни узрок типа ефектор, што показује на примерима: *У сīраха* да ће нешто погрешити, није се ни померила с места. [↔ *Ог сīраха* да ће нешто погрешити, није се ни померила с места.]; Разбила је вазу у *беса*. [↔ Разбила је вазу *ог беса*.]

³ У Мађарско-српском речнику (PALICH 1988) даје се овај рекцијски однос: *belefárad vmibe* ‘уморити/умарати се од чега’. Е. Андрић (ANDRIĆ 2008: 123) наводи наставка *-ba/-be* међу наставцима којима се исказује узрок уз глаголе с префиксом *bele-*, и илуструје то примером: *Belefáradt a munkába* ‘Уморио се од рада’.

- (10) Једно време сам упорно и стрпљиво покушавала да све те комадиће скупим и поново некако залепим један за други (...), али сам се уморила *og ūoīa* (VO, 47)
- (10a) Egy ideig kitartóan és türelmesen igyekeztem összeszedgetni, összeragasztani a sok szilánkot (...) de belefáradtam *ebbe* (VO/KO, 53).

У мањем броју примера, уместо падежног наставка забележена је позиција *miatt*. Њој у српском одговара предлог *збој*, којим се исказује спољашњи/индиректни узрок. Ови примери показују да је некада тешко уочити разлику међу различитим субпољима узрочног семантичког поља:

- (11) Плакала сам за дедом, али и *og besa* што не могу да му кажем шта је тетка Криста рекла (VO, 33)
- (11a) Sírтам nagyara miatt, de *a düh miatt* is, hogy nem panaszolhatom el neki, mit mondott Kriszta néném (VO/KO, 37);
- (12) Нисам смео *og Kpucīe* ни да показујем колико си ме била излудела (VO, 146)
- (12a) *Kriszta miatt* nem mertem kimutatni sem, mennyire elcsavartad a fejem (VO/KO, 168);
- (13) Није рекла ја сам мајка ваше жене. Ништа страшно, бар се јавила. То је *og ūреме*, могу мислити како јој је (VO, 133)
- (13a) Azt nem mondta, hogy én vagyok a feleségének az anyja. Nem nagy baj, hiszen legalább jelentkezett. Ez *a lámpaláz miatt* van, el tudom képzelni, hogy érzi magát (VO/KO, 153).

Неретко се преводилац опредељује за другачију реченичну структуру. У следећим примерима еквивалент српске предлошко-падежне конструкције заузима позицију субјекта, док субјекат полазне реченице постаје објекат у циљном тексту.⁴ Притом се нужно мењају и синтаксичко-семантичке карактеристике управног предиката. Наиме, глаголи *eláraszt* ‘преплавити’, *elrémít* ‘престравити’, *megrémít* ‘престравити’, *megreszket* ‘затрести’, *ráz* ‘трести’ и *felmelegít* ‘загрејати’ транзитивни су, њихови субјекти су каузатори стања у којем се налази објекат:

- (14) Треперила сам *og навале захвалносћи и среће* (VO, 45)
- (14a) Elárasztott *a hála és az öröm érzése* (VO/KO, 51);
- (15) Слушала сам је, престрављена *og ūе љоворне бујице, звонкој љласа и енерџије речи* (VO, 50)
- (15a) Hallgattam, elrémített *ez a szóáradat, a zengő hanghordozás, a szavak ereje* (VO/KO, 57);
- (16) Довољно су већ престрављени *og свеја овоја* што се у међувремену издешавало (VO, 60)
- (16a) Már így is jócskán megrémítette őket *mindaz, ami időközben történt* (VO/KO, 68);
- (17) (...) почела сам да се тресем *og некој чудној унујрашћеј љлача* (VO, 89)
- (17a) (...) megreszketett *valami furcsa belső zokogás* (VO/KO, 101);
- (18) Бректала је *og смеха* и тетка Криста (VO, 37)
- (18a) Kriszta nénémet is rázta *a nevetés* (VO/KO, 42);

⁴ Објекат се у мађарском често подразумева, у реченици није увек експлицитно изражен.

(19) Прво те само мало разгали, па ти *og њеѿа буде ѿоѿло* (VO, 22)

(19a) (...) először egy kicsit felvidít, utána *felmelegít*⁵... (VO/KO, 24).

Спорадично се у преводу појављују и формално другачије конструкције с узрочним значењем. У једном примеру реконструисана је узрочна реченица с везником *mert*:

(20) (...) али не одустајем све док не осетим потмули бол у грудима и у глави *og ѿоѿ узалудноѿ најрезања да викнем* (VO, 48)

(20a) (...) de nem adom fel, míg csak a hiábavaló erőlködéstől bele nem hasít a tompa fájdalom a mellkasomba és a fejembe, *mert hiába akarok, nem bírok kiabálni* (VO/KO, 55).

Именицом *látta* с наставком *-n* може се означити временски и узрочни однос.⁶ У следећем примеру њоме је исказан узрок психичког стања:

(21) Гушио ме неки беспомоћни бес *og ѿоѿ речника* (VO, 113)

(21a) Valami tehetetlen düh fogott el e *szavak* (...) *látván* (VO/KO, 129).

Постпозиција *közepette* означава временски однос.⁷ Ипак, у једном забележеном примеру, поред временског, може се установити и узрочно значење. Наиме, иако су дата дешавања истовремена са стањем у којем се субјекат нашао, она су уједно и проузроковала такво стање:

(22) И *og серије неких неѿредвигових гоѿађаја* у једном моменту се просто истопило моје самопоуздање (VO, 47)

(22a) És a sorjázó, *előre nem látható események közepette* egyszerre csak szertefoszlott az önbizalmam (VO/KO, 53).

Уместо узрочне конструкције у преводу је забележена и зависна временска реченица уведена везником *amikor*. Радња временске реченице претходи главној, те се може интерпретирати и као њен узрок:

(23) Надам се да ће јој то на прави начин растерати страхове и ублажити шок којег је претрпела *og сазнања* да сам решила да се с њом видим (VO, 131)

(23a) Remélem, ez elhessegeti a félelmeit és enyhíti a sokkot, amelyet elszenvedett, *amikor értesült* róla, hogy találkozni akarok vele (VO/KO, 150).

3.2. У много мањој мери заступљени су примери генитива с предлогом *из*, чији је типичан мађарски еквивалент именица у елативу. С узрочним значењем забележене су именице *љубав*, *ѿредосећање*, *свесѿ*, у мађарском *szeretet* ‘љубав’, *szerelem* ‘љубав’, *előérzet* ‘предосећање’, *tudat* ‘свест’. Као

⁵ Каузативни лагол *felmelegít* настао је од придева *meleg* ‘топао’ и има значење ‘чинити да нешто постане топло’.

⁶ У Мађарско-српском речнику (PALICH 1988) наведен је само временски однос: *ennek látván elrohantam* ‘кад сам то видео, побегао сам’. Међутим у једнојезичном речнику мађарског језика (JUNÁSZ 1987) даје се и могућност узрочне интерпретације: *akkor, amikor v. azért, mert vki lát vkit, vmit*, што би се на српски могло превести на следећи начин: *онда када или заѿо заѿо неко види некога, неѿио*.

⁷ У Мађарско-српском речнику (PALICH 1988) *közepette* има значење *наспрег, усспрег, ѿосспрег чеѿа*, а пример којим се илустрuje показује да је у питању истовременост двеју ситуација: *annyi baj közepette* ‘усред толиких невоља’. И у мађарском речнику (JUNÁSZ 1987) стоји да ова постпозиција означава истовременост радњи, збивања, односно да се нешто дешава у пратњи или услед неких околности.

управни елементи јављају се глаголи *наїправиїи*, *їоїїећи* и именица *брак* (= *венчаїи се*), у мађарском *játszik* ‘играти’, *fakad* ‘извирати’, *házasodik* ‘венчати се’. Ово показују следећи примери:

- (24) Добро је што сад могу несметано да се сећам те његове „приредбе” коју је направио само за мене, *из љубави*, да ме развесели (VO, 43)
- (24a) Milyen jó, hogy most zavartalanul fel tudom idézni, ezt az „előadást”, amit csak nekem játszott el, *szeretetből*, hogy felvidítson (VO/KO, 49);
- (25) Ове сузе су потекле *из некої їмурної їредгосећања*, *из свесїи* да више ништа није и неће бити исто у мом животу (VO, 108)
- (25a) Ezek a könnyek valami *komor előéretből* fakadtak, annak *tudatából*, hogy az életemben már semmi sem olyan, és többé nem is lesz olyan soha, mint volt (VO/KO, 123);
- (26) И тада би пред њима поновио њене максиме да је брак *из љубави* куповина на распродаји (VO, 22)
- (26a) És akkor elsorolná nekik Bisa axiómáit, kezdve azzal, hogy *szerelemből* házasodni olyan, mint végkiárusításkor vásárolni (VO/KO, 25).

У грађи се неретко појављује и именица *разлої* с предлогом *из*. Забележени примери потврдили су запажање М. Ковачевића да је у таквим конструкцијама „нужна употреба конгруентног атрибута као обавезног детерминатора” (КОВАЧЕВИЋ 1988: 189). У тој функцији најчешће се јавља заменица *неки* као сигнал неодређености. Као еквивалент ове конструкције остварује се устаљени израз *valami oknál fogva* или именица *ok* у елативу, такође с детерминатором:

- (27) (...) а опет *из некої разлоїа* нисам у стању ни сама са собом да разговарам без задршке (VO, 44)
- (27a) *Valami oknál fogva* még az önmagammal folytatott párbeszédben sem vagyok képes köntörfalazás nélkül a tárgyra térni (VO/KO, 50);
- (28) *Из некої разлоїа* сматрао је да не треба правити фотокопије (VO, 110)
- (28a) *Valami oknál fogva* úgy vélekedett, nem kell fénymásolatokat készíteni (VO/KO, 126);
- (29) А кад *из некої разлоїа* не може она тамо (VO, 120)
- (29a) S ha *valami oknál fogva* nem bír elmenni (VO/KO, 137);
- (30) За разлику од жена које своју везу *из некої разлоїа* углавном сматрају доживотном (VO, 15)
- (30a) A nőkkel ellentétben, akik *valamilyen oknál fogva* általában egy életen át tartónak tekintik a kapcsolatot (VO/KO, 17);
- (31) Ни сам не зна шта да ради, назад се више не може *из мноїо разлоїа*, а ни овако нема мира (VO, 22)
- (31a) Maga sem tudja, mitévő legyen: visszaút nincs, *több okból kifolyólag*, de emígy sincs nyugta (VO/KO, 25);
- (32) Јесте прељуба смешна реч, и мени дође да се насмејем, али *из груїої разлоїа* (VO, 35)
- (32a) Valóban, nevetséges szó a hűtlenség, engem is már szinte ráz a nevetés, de *más okból kifolyólag* (VO/KO, 39);

(33) Баш *из њої разлоїа* нисам ништа рекла ни Бошку (VO, 93)

(33a) Éppen ez okból kifolyólag nem mondtam semmit Boškónak sem (VO/KO, 106).

С два примера може се илустровати преводно решење које се огледа у реконструкцији узрочне зависне реченице коју уводи везник *mert*, а у главној је присутан корелатив *azért* (*azért, mert* ‘зато што’):

(34) Да ли ћутим *из сїраха* да не бих умела како треба да изразим то што ме мучи (VO, 7)

(34a) Talán azért hallgatok, mert félek, hogy nem tudnám szavakba önteni azt, ami kínoz (VO/KO, 7);

(35) Били су уверени да је ово права прилика. Управо *из њої разлоїа* што смо нас троје тако блиски (VO, 86)

(35a) Meg voltak győződve, hogy eljött a megfelelő pillanat. Éppen azért, mert mi annyira közel állunk egymáshoz (VO/KO, 97).

3.3. Генитив с предлогом *збої* веома је заступљен у грађи. По правилу му, као што је и очекивано, одговара именица с постпозицијом *miatt*.

(36) Све време се нервирала *збої зуба* (VO, 129)

(36a) Egész idő alatt a fogai miatt idegeskedett (VO/KO, 149);

(37) На пример, не знаш да смо се Бошко и ја растали *збої моје снахе* (VO, 145)

(37a) Például nem tudod, hogy Boško és én a sógornóm miatt váltunk el (VO/KO, 167);

(38) Мало сам узбуђена *збої њовраїка*, зато ми тешко иде (VO, 64)

(38a) Kicsit izgatott vagyok a visszatérés miatt, azért megy nehezen (VO/KO, 73);

(39) Нисмо ми *збої њеїа* овде, него *збої Бубице* и *збої вас* (VO, 129)

(39a) Nem őmiatta vagyunk mi itt, hanem Bogárka miatt meg maga miatt (VO/KO, 149);

(40) Не знам да ли ћу то моћи да издржим, али ни овде не смем више да останем овако, не само *збої Бланкине инїервенције* него и *збої свеїа осїалої* (VO, 56)

(40a) Nem tudom, kibírom-e majd, de itt sem maradhatok ilyen körülmények között, nemcsak Blanka beavatkozása miatt, hanem minden más miatt sem (VO/KO, 63);

(41) Иако сам знала како почиње, нисам се усуђивала да је започнем сама, јер сам једном *збої њакової њокуцаја* сместа експедована у спаваћу собу (VO, 36)

(41a) Habár jól tudtam, hogyan kell belekezdeni, nem vettem a bátorságot, hogy ezt magam tegyem meg, mert egy ilyen kísérletem miatt azonnali hatállyal beterettem a hálószobába (VO/KO, 40).

У једном примеру преводилац се, уместо узрочне конструкције, определио за зависну циљну реченицу. Ово је оправдан поступак ако се има у виду да је и у оригиналном тексту заступљена футурска оријентисаност, односно да се, поред узрочног (...*зайїо шїїо ће биїїи їужва*) може реконструирати и циљно значење (...*га бих избеїла їужву*):⁸

(42) Предложио је да то буде раније *збої їужве* (VO, 57)

(42a) Azt javasolta, minél előbb menjek, hogy elkerüljem a tömeget (VO/KO, 64).

⁸ М. Радовановић (RADOVANOVIĆ 1977: 130) примећује да се у савременом српском разговорном језику за предлог *збої* везује и циљно значење: Они долазе овамо због спорта који воле, због жена, због разоноде [← Да би се разонодили].

4. ЗАКЉУЧАК. На основу анализираних грађа може се закључити да у исказивању узрока постоји висок степен формалне кореспонденције између српске предлошко-падежне конструкције *og* + генитив и мађарског аблатива, између предлошко падежне конструкције *iz* + генитив и елатива, као и између предлошко-падежне конструкције *zboi* + генитив и именице с постпозицијом *miatt*. Транспоноване просторног у узрочно значење видљиво је у прва два случаја у оба језика, док је трећи тип конструкције, такође у оба језика, резервисан искључиво за исказивање узрока.

Запажања о семантичким својствима посматраних конструкција, до којих се дошло независно у српској и мађарској литератури, потврдила су се на корпусу формираном за овај рад: српску конструкцију генитива с предлогом *og* и мађарски аблатив карактерише појављивање уз глаголе и глаголске конструкције које означавају ненамерне, невољне, спонтане радње, док се српски генитив с предлогом *iz* и мађарски елатив јављају уз намерне, вољне, свесне радње. Семантичка подударног између српске предлошко-падежне конструкције *zboi* + генитив и мађарске именице с постпозицијом *miatt* огледа се у томе што се њима обележава индиректни узрок.

У мањем броју примера посматране српске конструкције преведене су формално другачијим структурама, уз задржавање основног узрочног значења. Тако се, на пример, као еквивалент српског генитива с предлогом *og* јавља и инесив, којем у српском најчешће одговара локатив с предлогом *у*, што се може сматрати адекватним решењем, будући да се у оба језика овим конструкцијама исказује идентични подтип узрочног значења. Поједина одступања од типичног еквивалента условљена су разликама у рекцијским карактеристикама глагола у српском и мађарском језику. Спорадично појављивање именице с постпозицијом *miatt* уместо српског генитива с предлогом *og* указује на то да је у неким контекстима тешко разграничити директан од индиректног узрока. Могућност реконструкције узрочне реченице постоји у оба језика, те се и ово преводно решење може сматрати одговарајућим. Формално удаљавање од структуре полазног текста најочљивије је у примерима у којима се у циљном тексту, уместо именице у падежу с узрочним значењем, јавља реченична структура с каузатором у функцији субјекта. То се, махом, може приписати личном опредељењу преводиоца.

Након сагледавања једног мањег сегмента узрочног семантичког поља може се констатовати да, иако припадају типолошки различитим језицима, српски и мађарски језик на идентичан начин формализују поједине семантичке подтипове узрока. Еквиваленти који су, осим очекиваних, забележени у овом раду указују на то да су преводиоцима на располагању и друга језичка средства, нека условљена специфичностима посматраних језика, а нека различитим могућностима исказивања узрока у оба језика.

ИЗВОРИ

- ОГЊЕНОВИЋ, Вида. *Прелубници*. Београд: Архипелаг, 2015.
 ОГЊЕНОВИЋ, Вида. *Hűtlenek*. Ujvidék: Forum Könyvkiadó, 2013. Sa srpskog prevela Kristina Orovec.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АНТОНИЋ, Ивана. Синтакса и семантика падежа. Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременога српског језика. Просја реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005, 119–300.
- ИВИЋ, Милка. Узрочне конструкције с предлозима *због, од, из* у савременом књижевном језику. *Наш језик. Нова серија*. Књ. V. Св. 5–6 (1954): 186–194.
- ПИПЕР, Предраг. Семантичке категорије у простој реченици: Синтаксичка семантика. Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременога српског језика. Просја реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005, 575–982.
- ПИПЕР, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна трамајшка српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.

*

- ANDRIĆ, Edita. *Leksikologija i morfologija mađarskog jezika*. Novi Sad: Odsek za hungarologiju Filozofskog fakulteta, 2002.
- ANDRIĆ, Edita. *Struktura sintagmi i rečenica u savremenom mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za hungarologiju, 2008.
- JUHÁSZ, József, István SZÓKE, Gábor O. NAGY, Miklós KOVALOVSKY. *Magyar értelmző kézisztár*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987.
- KOVAČEVIĆ, Miloš. *Uzročno semantičko polje*. Sarajevo: Svjetlost, 1988.
- PALICH, Emil. *Magyar-szerbhorvát kézisztár*. Budapest: Terra, 1988.
- RADOVANOVIĆ, Milorad. Imenica u funkciji kondenzatora (I). *Зборник за филологију и лингвистику* XX/1 (1977): 63–144.
- VISZKET, Anita, Mónika DÓLA. Az örömtől, örömből, örömeben. A mentális állapotot mint okot megjelölő konstrukciók. *Jelentés és Nyelvhasználat* 6/2 (2019): 193–213.

Dušanka Zvekić-Dušanović

ON SOME SYNTACTIC-SEMANTIC TYPES OF CAUSAL CONSTRUCTIONS
IN THE SERBIAN AND HUNGARIAN LANGUAGES

S u m m a r y

In this paper, focus is placed on Serbian genitive constructions with the prepositions *od* 'from', *iz* 'out of' and *zbog* 'because of' with the meaning of causality, as found in the novel *Adulterers* by Vida Ognjenović, and their Hungarian equivalents are considered. The analyzed materials indicate that there is a high degree of semantic similarity between the Serbian prepositional phrase *od* + genitive and the Hungarian ablative, between the prepositional phrase *iz* + genitive and the elative, and between the prepositional phrase *zbog* + genitive and nouns with the postposition *miatt*. The Serbian genitive construction with the preposition *od* and the Hungarian ablative are characterized by their appearance with verbs and verbal constructions indicating unintentional, unwilling, and spontaneous action, while the Serbian genitive with the preposition *iz* and the Hungarian elative appear with intentional, willing and conscious action. The semantic similarity between the Serbian prepositional phrase *zbog* + genitive and Hungarian nouns with a postposition *miatt* is reflected in the fact that indirect causation is expressed by them. Some exceptions to these rules are caused by the characteristics of the languages observed, and some are the result of the translator's personal choice. The paper states that, although being typologically different languages, Serbian and Hungarian formalize differences in certain semantic subtypes of causal constructions in an identical way.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
dusazd@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 20. августа
прихваћено: 28. октобра 2020)